

AHMET ÇİĞDEM • Taşra Epiği

AHMET ÇİĞDEM 1964 Çankırı doğumlu. Hâlen Yakın Doğu Üniversitesi'nde sosyoloji ve siyaset bilimi dersleri vermektedir. Yazamadığı bazı kitaplar ve yayımlanmadığı bir şiir kitabı bulunmaktadır. Kitapları: *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi* (Vadi, 1992; İletişim, 2008), *Aydınlanma Düşüncesi* (Ağaç, 1993; İletişim, 1997), *Bir İmkân Olarak Modernite* (İletişim, 1997) *Taşra Epiği: Türk İdeolojileri ve İslâmcılık* (Birikim, 2001), *Toplum: Kavram ve Gerçeklik* (2006), *D'nin Hâlleri: Din Darbe Demokrasi* (İletişim, 2009) *Geleceği Eskitmek: AKP ve Türkiye* (İletişim, 2014).

İletişim Yayınları 2335 • Birikim Kitapları 15

Birikim Kitapları, İletişim Yayıncılık A.Ş.'nin markasıdır.

ISBN-13: 978-975-05-1995-6

© 2001 Birikim Yayıncılık Ltd. Şti.

1-2. BASKI 2001-2012, İstanbul

3. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Tamlı Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK SEDA Mit

KAPAK RESMİ J. M. William Turner, "Landscape with a river and a bay in the distance" 1845'ten detay

UYGULAMA Hasan Deniz

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak, Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AHMET ÇIĞDEM

Taşra Epiği

“Türk” İdeolojileri
ve İslâmcılık

Birikim Kitapları

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BASKIYA NOT.....	7
İKİNCİ BASKIYA NOT.....	9
ÖNSÖZ.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
“Türk” İdeolojileri.....	15
1. Otoriter Süreklilik.....	17
2. “İlmihâl” ve “Protestan Etik” Olarak Resmî İdeoloji.....	29
3. Muhafazakârlık ve Türk Muhafazakârlığı.....	39
4. Yerlilik Üzerine Tezler.....	69
İKİNCİ BÖLÜM	
İslâmcılık: Teori ve Pratik.....	77
5. “Gelecek Bir Geçmiş Tasarısı” Olarak İslâm Düşüncesi.....	79
6. Din ve İdeolojik Düşüncenin Eklemlenmesi Sorunu: İslâm ve Marksizm.....	91
7. İslâmî Hareket, Meşrûiyet ve Demokrasi.....	111
EK: YÜZYIL BİTERKEN TÜRK İSLÂMÇILIĞI.....	131
8. Din, Toplum ve Kamusalık.....	149
9. Siyasal İslâm versus Kültürel İslâm.....	167

ÜÇÜNCÜ BASKIYA NOT

Taşra Epiği'nin bu yeni baskısı, bana, bir kere daha kitapdaki argümanların “yerindeligi” konusunda söz söyleme hakkı ve izni veriyor. Bu hakkı kullanmıyorum. İzne gelince: onu buradaki temaları kazanılmış bir cehaletin boyunduruğunda tartışmaya tutkuyla devam eden insanlara bırakıyorum. Az sayıda okuyucu tarafından ve hakkaniyet kaygısıyla kitaba gösterilen minimal ilgiyle mutlu olmayı denemeye çalışmaktan başka yapabileceğim bir şey yok.

İKİNCİ BASKIYA NOT

Yazarın, kitabın az sayıdaki okuyucularına bu baskı vesilesiyle ve ihtiyatla hatırlatmak istediği husus, kitapta yer alan, yakın geçmişe ait somut olay ve aktörlerin güncelleştirilmesi konusunda, metnin, Türkiye'nin son otuz yılına damgasını vuran konulara ilişkin belki erken ve fakat eleştirel olma arzusundaki dikkatinin yardım edebileceği ümididir. Yine de, özellikle İslâmcılık ve siyasal formasyonlarına ilişkin daha aktüel değerlendirmeler için, yazarın *D'nin Hâlleri: Din Darbe Demokrasi* (İletişim Yayınları, 2009) kitabı faydalı olabilir.

Bu kitap, sosyalizm dışarıda tutulursa, “Türk” İdeolojileri üzerine eleştirel dikkatleri, gözlemleri ve tespitleri ihtiva eden yazılardan oluşuyor.* Türk İdeolojileri kavramıyla, İs-

(*) Yazıların ilk şekilleri, kitapta yer alışı sırasına göre, aşağıda belirtilen adlarla ve dergilerde yayımlanmıştır: “Otoriter Süreklilik”, *Birikim*, no: 125-126, 1999, 179-183; “İlmihâl ve ‘Protestan Etik’ Olarak Resmî İdeoloji”, *Birikim*, no: 105-106, 24-27; “Muhafazakârlık Üzerine”, *Toplum ve Bilim*, no: 74, 1997, 32-51; “Yerlilik Üzerine Tezler”, *Birikim*, no: 111-112, 1998, 84-87; “Gelecek Bir Geçmiş Tasarısı’ Olarak İslâm Düşüncesi”, *Birikim*, no: 95, 1997: 25-30; “Din ve İdeolojik Düşüncenin Eklemlenmesi Sorunu: İslâm ve Marksizm”, *Tezkire*, no: 4, 1992, 7-20; “Din, Toplum ve Kamusalılık”, *Birikim*, no: 51, 1993, 76-83; “İslâmî Hareket, Meşrûiyet ve Demokrasi”, *Tezkire*, no: 1, 1991: 10-26; “İslâmcılık”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Yüzyıl Biterken*, cilt: 15, 1996, İstanbul: İletişim Yayınları, 1225-1231; “Siyasal İslâm versus Kültürel İslâm”, *Tezkire*, no: 14-15, 1998, 7-12. Eski yazıları kırparak kitap hâline getirmek biçiminde somutlaşan kötü akademisyenlik tutumunu sürdürmediğime, en azından kendimi inandırmak için bu yazıların hemen hepsini gözden geçirdim; bazı yazıları adeta yeniden yazdığımı, eklemeler ve çıkarmalar yaptığımı belirtmek zorundayım. Sözgelimi “İslâmî Hareket, Meşrûiyet ve Demokrasi” başlıklı yazı orijinaliyle karşılaştırılırsa arada önemli (ve fakat “özel” olmayan) farklılıkların bulunduğu görülecektir. Bu farklılaşmada, yazının yayımlandığı konjonktür kadar İslâmcılığa yönelik kişisel bakış açımın değişmesi ve İslâmcılığın kendi politik seyri de etkili olmuştur. Yazıda söz konusu edilen demokrasi sorununun, İslâmcılık açısından hâlâ hayati bir önem taşıdığı söylenebilir. İslâmcılığın safiyane

lâmcılık da dahil olmak üzere “Türkleştirilen” farklı ideolojik örüntüleri kastediyorum. Yazılardan da anlaşılacağı üzere, bu ameliyeyi (“Türkleştirmek”) hem nesnel görünümleleri hem de bu ameliyeye yüklenen anlam itibariyle bir “tahrifat” olarak değerlendiriyorum. İki nedenden ötürü: Birincisi, Türkleştirme ameliyesi, eklemlediği her ideolojik yönelimin tarihselliğinde verili bulunan pozitif işlevi ortadan kaldırıyor ve gerçeğinin sadece kötü bir kopyası olarak var kalmasını sağlıyor. İkincisi de, bu “millileştirme” çabasının sonucunda ortaya çıkan “ürün”, hem kastedilen millî oluşa hem de millileştirilen ögeye uzak kalıp, sadece adıyla var olabildiğinden Türkiye’deki hegemonik bütünü takviyesine katkıda bulunuyor.

Tabiatıyla bu yargının dile getirdiği sürecin bu kadar basit işlemediğinin farkındayım. Düşünmeyi hep bir üst amaçla bağlı olarak “öğrenen”, hattâ bunun için devlet tarafından “eğitilen” bir entelijansiyanın varlığından, “millileştirme” sürecinin dışında kalabilecek fikrî oluşumların yaslanabilecekleri toplumsal güçlerin yokluğuna; bireyin *hubris*’inin sınırının “iktidar” olmasından, kitlelerin ideolojik bir oluşumla kurdukları ilişkinin oportünist niteliğine varıncaya kadar birçok etmeni bu süreç içerisinde düşünmek zorundayız. Ancak böylece liberalizmden muhafazakârlığa, sosyalizmden milliyetçiliğe bütün ideolojik eğilimlerin, kolayca “denetlenebilir” bir araca indirgendiklerini yadsıyamayız. Bu eğilimlerin tarihi, Osmanlı modernleşmesiyle özdeş olduğundan, yâni “nizamı” ve “terâkki”yi eşzamanlı olarak kurmayı tahayyül eden bir zihniyetin ürünü olmaları nedeniyle düşünsel teknolojiler şeklinde gelişmeleri belki de ka-

---

demokrasi kabulünün muğlaklaşarak (pre-modern bir meşruti demokrasiyle postmodern bir liberal kapitalizm savunusu, bu kabulün içerisinde yer alabilmiştir çünkü) kendisini tüketmesiyle, İslâmcılığın demokratik bir istisna ve hattâ ümit olmaktan hızla uzaklaşması arasındaki ilişki bunu göstermiyor mu?

çınılma hâle gelmişti. Ancak bugün benzer bir tutumu sürdürmenin bir yararı olmasa gerekir; sonuçta kötü toplum mühendisliğine ve kötü bir sosyolojik muhayyileye varıyoruz çünkü. Üstelik bu kadar dışarıklı bir düşünce dünyasının, “pratiğe” yöneltilebilecek bir canlılığının olmaması, toplumsal güçlerle râbitasının ihmâl edilebilir bir düzeyde kalması zaten bu durumu belgelemez mi?

İdeolojileri “Türkleştirme” çabasının, “yerleştirme” faaliyetleriyle karıştırılmaması gerekir; yerlilik, sadece bir durumun, bakışın, tecessüsün adı olabilir, bunlara ilişkin ideolojik bir tutumun değil. Kaldı ki, bir şeyi yerli kılabilmek için, edimin nesnesindeki özgün ögeyi olduğu gibi korumak zorunludur. “Yerleştirmeyi”, bir düşünceyi, bir tür kendi diline ve mekânına çevirebilme, bu düşünceyi taşımak isteyen insana “ulaştırabilme” kaygısı olarak değerlendiriyorum. Burada belirtmemiz gereken, “yerleştirmenin” bir “gelenek ve yerellik savunusu”na dönüşebilme tehlikesidir. Modernizasyon süreci içerisinde belki de en büyük politik ve toplumsal atılımı gerçekleştiren Kemalizmin kendisini ve dolayısıyla toplumu “Türkleştirirken”, kapalı bir taşra epiğine dönüşmesi bu tehlikenin sonuçları hakkında aydınlatıcı bir bilgi sunar.

Bu yazılarda sık sık sözü edilen “tarihsel geriliğin” oluşmasında ve sürdürülmesinde Türk ideolojilerinin, başka bir deyişle Türkleştirilmiş ideolojilerin payı azımsanamayacak kadar çoktur. Sağ ya da sol politik pozisyonların bu açıdan farklı bir muhteva teşkil etmediğini söyleyebiliriz. İslâmcılığın, geçtiğimiz yirmi yıl içerisindeki toplumsal ve siyasal girişimlerine bakıldığında da benzer bir hususu tespit etmek mümkündür. İslâmcılık da hızla bir Türk ideolojisi olarak evrilmiş, İslâmcılığın siyasal temsilcileri söylemsel itirazlarına rağmen, bu evrilmeyi engelleme yönünde ciddi hiçbir adım atmamışlardır. İslâmcılık, Türkiye’nin tarihsel gerili-

ğinin çıkmazlarına yönelik eleştirel varoluşunu bir kenara bırakarak, bu geriliğin sahiplenilmesiyle sonuçlanan bir kapanmanın ideolojisi olarak var kalmayı seçmiştir.

Elinizdeki kitabın eleştirel iddialarını doğrulayacak bir ampirik-metinsel donanım içermemesi önemli bir eksikliğidir. Türk ideolojilerinin, ideolojilerin “Türkleştirilmesi” ameliyesinin doğrusal sonuçlarına yönelik vurguların doğrulanabileceği bir tartışmanın önemini inkâr ediyor değilim. Okuyucu, bu türden bir tartışmanın belki de en işlevsel ve anlamlı örneği olarak Tanıl Bora'nın *Türk Sağının Üç Hâli* (İstanbul: Birikim, 1998) başlıklı çalışmasına müracaat edebilir. Tanıl Bora, milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslâmcılık üçlüsünün nasıl birer Türk ideolojisi olarak “özdeşleştirilebileceği” konusunda benden daha rasyonel ve zengin gerekçeler sunuyor. Bu eksiklik, sözü geçen kitapla elinizdeki yazılar arasındaki kanbağından duyduğum hoşnutluğu giderecek bir düzeye varmıyorsa, ki umarım varmıyordur, onu Tanıl Bora'nın bu yazıların yayımlanması için gösterdiği ilgiye ve editoryal dikkate borçluyum. Ancak eksikliklerin hâlâ bana ait olduğunu da belirtiyim.

Küçükesat, Ankara, 2001